

FAHRUDDİN ER-RÂZÎ'NİN MEFÂTÎHU'L-GAYB ADLI TEFSİRİNDE HZ İSA'NIN (A.S) REF'İ VE NÜZULÜ*

Mehmet Yusuf YAGIR**

Öz

Hız. İsa'nın (a.s) yeryüzünden ayrılışının beraberinde getirdiği tartışmalara, üç semavi dinin mensupları müdahil olmuştur. Yahudiler ve Hıristiyanlar, İsa'nın öldürüldüğüne ve çarmıha gerildiğine inanırken; Müslümanlar, Kur'an'daki bilgiler doğrultusunda bunun aksini savunmaktadırlar. Bununla beraber Hıristiyanlıkta mevcut olan Mesih'in tekrar yeryüzüne nüzul edeceği inancı, farklı olmasına rağmen İslam dininde de mevcuttur. Kur'an'da nüzulle alakalı açık ve net bir ayet bulunmamakla beraber Hadislerde konuyu kesin ve net bir şekilde açıklayan ifadeler vardır.

Bu çalışmada üç semavi din açısından önem arz eden Hız. İsa'nın (a.s) ref' ve nüzul meselelerinin tefsire yansımalarını ortaya koyduk. Tefsir olarak da Meşhur müfessir Fahreddin er-Râzî'nin *Mefâtihu'l-Gayb* adlı eserini seçtik. er-Râzî bu meselelere taalluk eden ayetlere dair önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. Onun değerlendirmelerini kıyaslamak amacıyla birçok tefsir kitabına müracaat ettik.

Anahtar Kelimeler: İsa, çarmıh, Ref', Nüzul, er-Râzî.

JESUS' ASCENSION AND DESCENDING IN THE COMMENTARY'S FAKR AL-DIN AL-RAZI

Abstract

There are many conflicts about the Jesus. According to one of the claims of Jewish, Jesus was killed and crucified. Likewise, Christians also believe in killing and crucifying of Jesus. Besides, Christians also believe in his descending as well as his ascension. However, Qur'an mentions that he was not killed and crucified. The concept of Jesus descending exists in Muslims as well. Yet, it is different from the Christians understanding. The problem of Jesus descending was obviously mentioned in Hadith, although it is not cited in Quran. In this study, the ascension and descending of Jesus, which is important for all three divine religions, was evaluated taking into account the commentaries of Quran. The *Mafatih Al-Ghayb*, which is written by famous commentator Fakhr al-Din al-Razi, was chosen as commentary of Quran. Al-Razi interpreted the ayat related with these topics. Additionally, many commentaries of Quran were investigated to compare his evaluation.

Makale gönderim tarihi: 22.11.2017, kabul tarihi: 19.03.2018

Doi: 10.26791/sarkiat.357034

* Bu makale, 2013 yılında Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırladığımız "Fahreddin er-Râzî'nin Tefsirinde Hıristiyanlık ve Hıristiyanlar" adlı yayımlanmamış doktora tezine dayanmaktadır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir ABD., yusufohilvani@mynet.com

Keywords: Jesus, Cross, Ascension, Descending, al-Razi.

Giriş

Doğumundan başlayarak dünyadan ayrılışına kadar Hz. İsa'nın (a.s.) şahsı etrafında daima hararetli tartışmalar yaşanmıştır. Babasız olarak dünyaya gelişinin beraberinde getirdiği tartışmalar, bebekken konuşmasıyla artış göstermiş ve onu Yahudilerin hedefi haline getirmiştir. Peygamberliğini ve gösterdiği mucizeleri hazmedemeyen Yahudiler her zaman ona karşı kötü emeller beslemişlerdir. Nihayetinde kendi iddialarına göre onu öldürerek çarmıha germişlerdir. Onların bu iddiaları, Hıristiyanlarca da kabul görmüş ve kutsal kitaplarında yerini almıştır.¹ Kur'an ise Hz. İsa'nın (a.s) öldürüldüğü ve çarmıha gerildiği şeklindeki iddiaların asılsız olduğunu beyan etmiştir.²

Hıristiyanlar ayrıca, Hz. İsa'nın (a.s) çarmıh olayından sonra göğe yükseldiğine ve tekrar yeryüzüne döneceğine inanırlar. Bu inanç Hıristiyanlardan farklı olmakla beraber Müslümanlarda da mevcuttur. Kur'an'da Hz. İsa'nın (a.s) göğe yükseltildiğiyle ilgili kesin nas mevcuttur.³ Ancak nüzulle ilgili birçok Hadis mevcut olmasına rağmen⁴; Kur'an'da konuyla ilgili açık ve açıklayıcı bir ayet yoktur. Bununla beraber Hz. İsa'nın (a.s) nüzul edeceğine hükmeden İslâm alimleri, Âl-i İmran Suresi'nin 46. Ayetini⁵ Nisa Suresi'nin 159. ayetini⁶ ve özellikle Zührûf Suresi'nin 61. ayetini⁷ yorumlayarak böyle bir sonuca varmışlardır. İslâm alimlerinin Hz. İsa'nın (a.s) şahsıyla ilgili ihtilafa düştükleri bir mesele daha vardır ki, Bu da onun, göğe kaldırılırken ölü mü yoksa diri mi olarak kaldırıldığı meselesidir. Bu ihtilafın nedeni ise Kur'an'daki Âl-i İmrân Suresi'nin 55. ayeti ve Maide Suresi'nin 117. ayetidir.

Ref ve nüzul meseleleri İslâm aleminde hemen her dönemde gündeme gelmiş ve İslâm alimleri arasında, farklı ilim dallarında tartışılmıştır. Bugün de güncelliğini yitirmeyen bu meseleler, Tefsir, Hadis, Kelam ve Dinler Tarihi gibi branşlarla uğraşan ilim erbabının yaptıkları çalışmalarla ele alınmaktadır. Bu çalışmaların bir kısmı yüksek lisans seviyesinde⁸, bir kısmı doktora seviyesinde⁹, bir kısmı da makale boyutunda¹⁰ işlenmiştir.

¹ Bkz. Matta, 27/32-34; Markos, 15/21-32; Luka, 23/26-43; Yuhanna.

² Nisâ, 4/157-158.

³ Nisâ, 4/158.

⁴ Konuyla ilgili Hadislere ileride yer verilecektir. Bir örnek olsun diye burada şu Hadisi zikredebiliriz: Hz. Enes (r.a.)'in rivayet ettiğine göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: **“Ümmetinden bir kısım insanlar Meryem Oğlu İsa (a.s.)'ı idrak edecek ve (onun) Deccal'ı öldürmesini göreceklerdir.”** Ebû ‘Abdillah Muhammed b. ‘Abdullah b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâburî, *el-Müstedrek ‘Ala’s-Sahihayn*, Mustafa ‘Abdulkadir ‘Ata (Thk.), Daru'l-Kütübi'l-‘İlmiyye,, Beyrut 1411/1990, 4/587.

⁵ *“O, beşikte de yetişkin çağında da insanlarla konuşacak, Salihlerden olacaktır.”*

⁶ *“Ehl-i Kitaptan her biri, ölümünden önce ona muhakkak iman edecektir. Kıyamet gününde de o (İsa), onlara şahit olacaktır.”*

⁷ *“Şüphesiz o Kıyametin (kopacağıın) bir bilgisidir. Artık onun hakkında asla şüphe etmeyin, bana uyun, bu doğru bir yoldur.”*

⁸ Bkz. Bkz. Hayati Sakallıoğlu, *Kur'an-ı Kerim ve İncillerde Hz. İsa*, Sakarya Üniv. Sos. Bil. Ens., Sakarya 2002, “Basılmamış Yüksek Lisans Tezi”; Ali Altay, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. İsa ve Nüzülü*, Yüzüncü Yıl Üniv. Sos. Bil. Ens., Van 2005, “Basılmamış Yüksek Lisans Tezi”.

⁹ Bkz. Salih Akdemir, *Hıristiyan Kaynaklarına ve Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. İsa*, Ankara Üniv. Sos. Bil. Ens., Ankara 1992, “Basılmamış Doktora Tezi”; Ahmet Çetinkaya, *Hadis Kaynaklarında*

Biz de bu çalışmamızda, bir müfessirin ref ve nüzul meselelerine bakışını ortaya koyacağız. Şu nedenlerden dolayı, seçtiğimiz müfessir de Fahrüddîn er-Râzî'dir (ö. 606/1209):

1. Fahrüddîn er-Râzî'nin yazmış olduğu *Mefâtîhu'l-Gayb* adlı tefsiri, hem dirayet tefsirinin önemli eserlerinden kabul edilmiş hem de kendisinden sonra yazılmış birçok eser üzerinde etkili olmuştur.¹¹ Öyleyse Hz. İsa (a.s.)'ın ref'i ve nüzülü hakkında, alanında bu denli temayüz etmiş bir tefsire müracaat etmenin önemli veriler sağlayacağını mülhaza ediyoruz.

2. O, Kelam sahasında da yetkin bir zattır.¹² Dolayısıyla onun fikirleri aynı zamanda meseleye bir kelmacı gözüyle bakmamızı sağlayacaktır.

3. Fahrüddîn er-Râzî, kendi dininde mütehasıs Hıristiyan bir adamıyla, Hz. İsa'nın şahsıyla ilgili konularda tartışmış; din adamının ortaya attığı delilleri bir bir çürütmüş ve onun, İslâm dinini tercih etmesine vesile olmuştur.¹³ Bu da onun Hz. İsa (a.s) ile ilgili derin bilgiye sahip olduğunu ve etkili deliller öne sürebildiğini gösterir.

Özelde fikirlerine müracaat edeceğimiz Râzî'nin, meselelere bakışını ortaya koyarken, konunun daha iyi anlaşılması ve kıyası için de gerekli yerlerde sair tefsirlere müracaat edeceğiz.

1. Hz. İsa'nın (a.s) Ref'i

Yeni Ahit'e göre İsa, Yahudiler tarafından çarmıha gerilerek öldürülmüş, ölümünden kısa bir süre sonra defnedildiği yerden dirilerek kalkmış, önce bazı insanlara ve havarilerine görünmüş; sonra da göğe yükselmiş ve Tanrı'nın sağında oturmuştur.¹⁴

Kur'an-ı Kerim ise, Hz. İsa'nın (a.s) öldürülme ve çarmıha gerilme iddiaları ile göğe yükseltilmesi (ref) meselesini iki ayette şöyle anlatır: “*Ve Allah elçisi*

Hz. İsa Hakkındaki Rivayetlerin Değerlendirilmesi, İstanbul Üniv. Sos. Bil. Ens., İstanbul 2013, “Basılmamış Doktora Tezi”.

¹⁰ Bkz. Muhiittin Akgül, “Nüzul-i İsa Meselesinin Tefsir Geleneğine Yansımaları”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 16; Hüseyin Aydın, “Kur'an Bütünlüğü Açısından Hz. İsa'nın Akıbeti Meselesi” *Kelam Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 2; Mahmut Şeltut, “İsa'nın Göğe Yükseltilmesi ve Tekrar Dönüşü”, (Çev.) Mustafa Baş, *Dini Araştırmalar*, C. 7, S. 21; İshak Yazıcı, “Hz. İsa'nın Ref'i ile İlgili Ayetlerin Yorumlarının Tahlili”, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 20-21; Erkan Yar, “Müslüman Düşüncesinde İsa'nın Dünyaya İnişi Paradigması”, *Dini Araştırmalar*, C. 4, S. 10.

¹¹ Muhammed el-Fazıl b. Muhammed Tahir b. Muhammed İbn 'Aşûr, *et-Tefsir ve Ricaluhu*, by. 1417/1997, s. 89; İsmail Cerrahoğlu, “Fahrüddîn er-Râzî ve Tefsiri” *Atatürk Üniv. İslami İlimler Fak. Dergisi*, S.2, s. 57; 'Abdulkadir Muhammed Salih, *et-Tefsiru ve'l- Müfessirûn fi'l-'Asri'l-Hadis*, Dâru'l-Marife, Beyrut 1424/2003, s. 96.

¹² 'Abdurrahman b. Ebî Bekr Celâluddîn es-Süyûtî, *Tabâkâtü'l-Müfessirîn 'Ali Mahmûd 'Umar (Thk.)*, Mektebetü'l-Vehbe, Kahire 1396, s. 115; Muhammed b. 'Ali b. Ahmed Şemsuddîn ed-Dâvûdî, *Tabâkâtü'l-Müfessirîn li'd-Dâvûdî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ty., 2/216.

¹³ Bkz. Muhammed b. 'Ömer b. el-Huseyn b. el-Hasan b. 'Ali el-Kureyşi el-Bekrî et-Teymî et-Taberistanî Fahrüddîn er-Râzî, *Münâzâra fi'r-Redd 'ale'n-Nasârâ*, Beyrut 1986, s. 21-77.

¹⁴ Matta, 27/32-34; Markos, 15/21-32; Luka, 23/26-43; Yuhanna, 19/17-27; Matta, 27/45-56; Markos, 15/33-41; Luka, 23/44-49; Yuhanna, 19/28-30; Matta, 28/1-10; Markos, 16/1-10; Luka, 24/1-12; Yuhanna, 20/1-10; Matta, 28/9-10; Markos, 16/ 12-13; Luka, 24/13-35; Matta, 28/16 -20; Markos, 16/14-18; Luka, 24/36-49; Yuhanna, 20/19-2, Rasullerin İşleri, 1/6-8; Markos, 16/19-20; Luka, 24/50-53; Rasullerin İşleri, 1/9-11; Markos, 16/19.

Meryem oğlu İsa'yı öldürdük, demeleri yüzünden (onları lânetledik). Halbuki onu ne öldürdüler ne de astular; fakat (öldürdükleri) onlara İsa gibi gösterildi. Onun hakkında ihtilâfa düşenler bundan dolayı tam bir kararsızlık içindedirler; bu hususta zanna uymak dışında hiçbir (sağlam) bilgileri yoktur ve kesin olarak onu öldürmediler.” “Bilâkis Allah onu (İsa'yı) kendi nezdine yükseltmiştir. Allah izzet ve hikmet sahibidir.”¹⁵

“Allah buyurmuştu ki: Ey İsa! Seni vefat ettireceğim, seni nezdime yükselteceğim, seni inkâr edenlerden arındıracağım ve sana uyanları kıyamete kadar kâfirlerden üstün kılacağım. Sonra dönüşünüz bana olacak. İşte o zaman ayrılığa düştüğünüz şeyler hakkında aranızda ben hükmedeceğim.”¹⁶ Bu ayetlerden birincisine göre Hz. İsa Yahudiler tarafından öldürülmemiş ve çarmıha gerilmemiştir. Fakat ayette geçen *“(öldürdükleri) onlara İsa gibi gösterildi.”* kısmı aşağıda da açıklanacağı üzere beraberinde bazı tartışmaları getirmiştir. İkinci ayetteki tartışma konusu ise, Hz. İsa'nın (a.s) göğe yükseltilirken diri olarak mı yoksa ölü olarak mı yükseltildiği hususudur.

Fahrüddîn er-Râzî, bu ayetlerin birincisinin tefsirinde Hz. İsa'nın (a.s) çarmıha gerilme iddiasıyla ilgili şu değerlendirmelerde bulunmuştur: Cenab-ı Allah *“ve Allah elçisi Meryem oğlu Mesih İsa'yı öldürdük” demeleri yüzünden (onları lânetledik).*¹⁷ buyurarak Yahudilerin büyük bir inkar içerisinde olduklarını göstermiştir. Çünkü onlar, biz bunu yaptık dediler. Bu da onların bu işte istekli olup, bu uğurda çaba sarf ettiklerini gösterir. Şüphesiz bu kadarı bile çok büyük bir küfürdür.¹⁸ Cenab-ı Allah, Yahudilerin Hz. İsa'yı (a.s) öldürdüklerine dair iddialarını anlattıktan sonra onların bu söylediklerinin yalan olduğunu *“hâlbuki onu ne öldürdüler ne de astular; fakat (öldürdükleri) onlara İsa gibi gösterildi.”¹⁹* diyerek beyan etmiştir.²⁰

Müfessirimize göre, yukarıdaki ayette geçen *“Halbuki onu ne öldürdüler ne de astular; fakat (öldürdükleri) onlara İsa gibi gösterildi. ...bilâkis Allah onu (İsa'yı) kendi nezdine yükseltmiştir.”²¹* ifadeleri şu iki manaya hamledilebilir:

Birinci manaya göre öldürme olayı kesinlikle gerçekleşmemiştir. Buna göre şöyle bir durum ortaya çıkar: *“Cenab-ı Allah, Yahudilerin Hz. İsa'yı (a.s) öldürüp öldürmedikleri hususundaki şüphelerini haber vermiş; sonra da Hz. Muhammed'e (s.a.v) Yahudilerin, onu öldürmediklerini kesin bir şekilde aktarmıştır.”* İkincisine göre de böyle bir fiil kesinlikle gerçekleşmemiştir. Demek ki onlar Hz. İsa'yı öldürme fiilinde şüpheye düşmüşlerdir. Sonra Allah Teâlâ, Yahudilerin onun yerine öldürdükleri şahsın, o olup olmadığını kesin bir şekilde bilmeyerek öldürdüklerini hatta onu öldürdüklerinde bile bu şahsın Hz. İsa (a.s) olup olmadığı hususunda şüpheye düştüklerini haber vererek te'kid etmiştir. Müfessirimiz bu iki manadan birincisini tercihe şayan bulur. Çünkü Allah Teâlâ, bu açıklamadan –

¹⁵ Nisa, 4/157-158.

¹⁶ Âl-i 'İmrân, 3/55.

¹⁷ Nisa, 4/157.

¹⁸ Bkz. Ebu'l-A'la el-Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, Muhammed Han Kayanî vd. (Çev.), İnsan Yay., İstanbul 1986, 1/347.

¹⁹ Nisa, 4/157.

²⁰ Muhammed b. 'Ömer b. el-Huseyn b. el-Hasan b. 'Ali el-Kureyşî el-Bekrî Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, Darü'l-Fikr, Beyrut 1425-1426/2005), 21/83.

²¹ Nisa, 4/157-158.

yani (kesin olarak onu öldürmediler) sözünden- sonra “bilâkis Allah onu kendi nezdine kaldırmıştır.” buyurmuştur. Böyle bir açıklamanın doğrulanabilmesi; öldürmenin kesin ve yakini olarak gerçekleşmemesi durumuna bağlıdır.²²

Fahrüddîn er-Râzî, Nisa Suresi'nin 157. ayetinde geçen, “fakat (öldürdükleri) onlara İsa gibi gösterildi” ifadesinden hareketle Hz. İsa'ya (a.s) sureten benzetilen şahsın kim olduğu hususunu tartışmaya açmıştır. Bu şahsın kim olduğuna dair -isim vermeden- farklı alimlerin görüşlerini sıralamış; ancak bu görüşler arasından herhangi bir tercihte bulunmamıştır. Sadece fikrini beyan sadedinde alimlerin yaptıkları bu izahların birbirine zıt ve birbirini nakzeden açıklamalar olduğunu söylemiştir.²³ Müfessirin takdim ettiği görüşler şunlardır:

1. Yahudiler Hz. İsa'yı (a.s) öldürmeye teşebbüs ettiklerinde, Allah onu nezdine yükseltmiştir. Onların reisleri de halk arasında meydana gelebilecek bir karışıklığı önlemek amacıyla rastgele birini tutup çarımha germişlerdir. Zaten Hz. İsa (a.s) halkın arasına çok karışmadığı için onu sureten tanıyan yoktu.²⁴

2. Hz. İsa'nın (a.s.) saklandığı eve baskın düzenleyen Yahudilerin reisi Yehuda, yardımcısı Taytayus'u içeri göndermiş; İçeri girer-girmez Hz. İsa'nın (a.s) sureti ona verildiği için, onu tutup öldürmüşlerdir.²⁵

3) Hz. İsa'nın sureti, kendisini gözetlemekle görevli şahsa verilmiş; Yahudiler de bu şahsı öldürmüşlerdir.²⁶

4) Yahudilerin kurdukları planlara karşı Hz. İsa (a.s) havarilerine: “Benim suretimin kendisine verilmesi karşılığında kim cennete gitmek ister?” demiş; teklifi kabul eden havariye Hz. İsa'nın sureti verilmiş ve öldürülen şahıs da bu havari olmuştur.²⁷

5) Hz. İsa'nın (a.s.) sureti, onun havarisi olduğunu iddia eden münafık bir adama verilmiş; Yahudiler de o münafık adamı öldürmüşlerdir.²⁸

Müfessirimiz bu görüşleri sıralarken belki, Hz. İsa'nın Yahudilerce öldürülmediğini, onun yerine başka birinin öldürüldüğünü ispatlamaya çalışmıştır. Ancak yukarıda kendisinin de ifadesiyle birbirine zıt ve birbirini nakzeden bu

²² er-Râzî, a.g.e., 11/85-86.

²³ er-Râzî, a.g.e., 11/84.

²⁴ er-Râzî, a.g.e., 11/84.

²⁵ Bu olay, “Tatyanus” ismiyle ve Razi'nin anlattığından biraz farklı olarak Sa'lebi'nin tefsirinde geçmiştir. es-Sa'lebi, Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, *el-Keşf ve'l-Beyan an Tefsiri'l-Kur'an*, Muhammed b. 'Aşur (Thk.), Daru İhyâu Tûrâsi'l-'Arabî, Beyrut 1422/2002, 3/409.

²⁶ Bkz. Mukâtil b. Süleyman b. Beşîr el-Ezdi el-Belhî. *Tefsiru Mukâtil b. Süleymân*. 'Abdullah Mahmud Şehate (Thk.), Dâru İhyai Tûrâsi'l-'Arabî, Beyrut 1423, 1/420.

²⁷ Taberî bu olayı Vehb b. Münebbih'ten rivayet ederek şöyle anlatır: Hz. İsa (a.s) ile 17 havarisi bir eve geldince, etrafları Yahudiler tarafından sarıldı. İçeri girdiklerinde, Allah hepsini sureten Hz. İsa'ya (a.s) benzetti. Yahudiler de: Bize sihir yaptınız. Ya bize İsa'nın kim olduğunu gösterirsiniz ya da hepinizi öldürürüz dediler. Bunun üzerine Hz. İsa (a.s): Bugün hanginiz cennet karşılığında canını satmak ister dedi. Havarilerden biri öne çıkarak kendini onlara İsa olarak tanıttı. Zaten Allah onu, Hz. İsa'nın (a.s) suretine sokmuştu. Onu aldılar öldürüp çarımha gerdiler. Çarımha gerdikleri kişi onlara Hz. İsa (a.s) olarak gösterilmişti. Yahudiler Hz. İsa'yı (a.s) öldürdük zannına kapıldılar. Aynı zan Hristiyanlarda da hasıl oldu. Halbuki Allah Hz. İsa'yı (a.s) göğe yükseltmişti. (Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr Ebu Ca'fer et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vili'l-Kur'an*, Ahmed Muhammed Şâkir (Thk.), Mektebetü'r-Risâle, Beyrut 1420/2000), 9/368.

²⁸ er-Râzî, a.g.e., 11/84.

görüşlerin bazı tenkit edilecek yanları bulunmaktadır. Mesela birinci maddedeki görüş şu yönden eleştirilebilir: Eğer Hz. İsa (Allah'ın nezdine) yükseltildiye bu bir mucizedir. Böyle bir mucize onu öldürmek isteyenleri hiç mi etkilemedi? Öldürülmek istenen kişi sadece İsa değil miydi? O da artık olmadığına göre en azından öldürme fikrinden vazgeçilmesi gerekmez miydi? İkinci maddede anlatıldığına göre Taytayus adındaki şahıs, Yahudi reisin yardımcısıdır. Bu kadar tanınmış biri olmasına rağmen içeri girildiğinde, bu İsa ise Taytayus nerede? şeklinde sorgulanması gerekmez miydi? Eğer üçüncü maddede iddia edildiği gibi Hz. İsa'nın sureti, masum bir adama verilmiş ise, bu hikmete ve adalete ters düşmez mi? Son iki madde ise kabul edilebilir niteliktedir. Zira bir Peygambere ölümüne bağlı bir insan, onun yerine ölmeyi bir şeref addeder. Bir peygamberin öldürülmesi için, onun yerini gösteren bir münafığın, ceza olarak öldürülmesi de yadırganacak bir durum değildir.

Müfessirimiz Hz. İsa'nın (a.s) suretinin kime verildiğine dair ihtimallere yer verdikten sonra bir insanın suretinin, başka bir insana verilmesi durumunda ortaya çıkabilecek olası problemleri ortaya koymuş, sonra da bu problemlere tek tek cevap vermiştir. Ortaya koyduğu problemler ve bunlara verdiği cevaplar şöyledir:

Birinci Problem: Bir insanın suretinin başka birine verilmesi durumu safsataya yol açar. Mesele kendisine Zeyd'in sureti verilmiş kişi, başkaları tarafından Zeyd olarak kabul edilebilir. Bu da nikah, boşanma ve mülkiyet konularında karışıklığa sebep olur. Bunun neticesinde insanlar arasındaki güven kaybolur. Ayrıca bu durum, tevatürün reddine yol açar. Peygamberlerin hatta şeriatların inkarına kadar götürür.²⁹ Müfessirimiz bu probleme cevaben şöyle demiştir: Allah'ın kadir ve irade sahibi olduğunu kabul eden herkes, Cenab-ı Allah'ın -örneğin- Zeyd'in bir benzerini yaratmaya muktedir olduğuna inanır. Hem sonra, bu benzetmenin mümkün olması birinci problemde zikredilen şüpheye düşmeyi gerektirmez.³⁰

İkinci Problem: Yüce Allah'ın sürekli Hz. İsa ile olmasını emrettiği Cebrail³¹ (a.s.), kanatlarının bir kenarıyla dahi bütün insanları yerle bir etmeye muktedir bir melekti. Buna rağmen Cebrail (a.s) onu neden koruyamamıştı? Bir de (Allah'ın izniyle) ölüleri diriltten, anadan doğma körleri ve alacalı hastaları iyileştiren İsa, neden Yahudilerin zararını kendisinden def' edememiştir.³² Râzi, bu meseleye cevap olarak şunları söylemiştir: Eğer Allah, Hz. İsa'nın (a.s) düşmanlarını Cebrail vasıtasıyla ondan uzaklaştırsaydı veya onu, kendi düşmanlarını başından savacak kudrete malik kılsaydı, bu durum insanın iradesini elinden alır; aklı inanmaya zorlardı. Bu da dünyadaki imtihan sırrına uygun düşmezdi.³³

Üçüncü Problem: Yüce Allah, suretini herhangi bir insana vermeksizin Hz. İsa'yı (a.s.) nezdine yükseltmeye muktediri. Buna rağmen onun suretinin bir kişiye verilmesi, bir zavallının boşuna öldürülmesi demektir. Bununda İsa'ya herhangi bir faydası yoktur.³⁴ Müfessirimizin bu probleme verilen cevap, ikinciye verilen

²⁹ er-Râzî, a.g.e., 11/83-84; 8/66.

³⁰ er-Râzî, a.g.e., 8/66.

³¹ Müfessirler de Maide Suresi'nin 110. ayetinde geçen "seni Ruhu'l-Kudüs ile desteklemiştin." ifadesindeki "Ruhu'l-Kudüs"ün Cebrail (a.s) olduğunu açıklamışlardır. (er-Râzî, a.g.e., 11/66.)

³² er-Râzî, a.g.e., 8/66.

³³ er-Râzî, a.g.e., 8/67.

³⁴ er-Râzî, a.g.e., 8/66.

cevapla aynıdır. Yani Hz. İsa (a.s.) direkt göğe yükseltelseydi akıl inanmaya zorlanmış olurdu.³⁵

Dördüncü Problem: Hz. İsa'nın (a.s) sureti başka bir adama verilmiş ve onun yerine bu adam öldürülmüştür. Olay mahallinde hazır bulunanlar öldürülen kişinin Hz. İsa olduğu yanlışlığına düşmüşlerdir. Bu durum insanları ceahle sevkettiği için Allah'ın hikmetine zıttır. Müellif, bu olay esnasında Hz. İsa'nın öğrencileri oradaydılar ve durumun farkındaydılar. Dolayısıyla öldürülen şahsın kimliğiyle ilgili karışıklığı gidermeye çalışıyorlardı demek suretiyle bu iddiaya cevap vermiştir.³⁶

Beşinci Problem: Fahreddin er-Râzî'nin, ortaya attığı "Hıristiyanlar, doğuda ve batıda sayıca fazla oldukları ve Hz. İsa'ya (a.s) aşırı muhabbet besledikleri halde neden vuku bulmamış bir olayı, olmuş gibi gösterebilirler? Çarmıha gerilmediği halde onun çarmıha gerildiğini neden iddia etsinler? Oysa bu meseleyi inkar etmek, tevatürle sabit olmuş bir olmuş bir durumu tenkit etmek demektir." şeklindeki iddiaya cevabı da şu olmuştur: Olayın meydana gelişi esnasında orada bulunanların sayısı azdı. Öyleyse bu olayın anlatımı tevatür derecesine çıkmaz.³⁷

Altıncı Problem: Tevatürle sabit olmuştur ki, çarmıha gerilen zat uzun bir süre diri kalmıştır. Eğer bu zat Hz. İsa (a.s) değil de başka biri olsaydı, açıkça sızlanarak ben İsa değilim; ben başka biriyim diyecekti. Dolayısıyla kendisini ifade etmek için her şeyi yapardı. Eğer o çarmıha gerilen zat kendini beyan etseydi oradakiler onu duyarlardı. Böyle bir şey olmadığına göre durum sizin anlattığınız şekilde değildir.³⁸ Müfessirimiz bu iddiaya cevap olarak, Hz. İsa'nın (a.s) suretinin verildiği kişinin Müslüman olması, bu durumun da (kendi yerine birinin asılması durumu) Hz. İsa (a.s) tarafından kabul edildiğinin var sayılması halinde, bu şahsın bu olay karşısında gerçeği anlatmayıp susması mümkündür. demiştir.³⁹

Kanaatimize göre müfessirimizin Hz. İsa'nın (a.s) suretinin başka bir insana verilmesi durumunda ortaya çıkabileceğini iddia ettiği problemlerde, durum biraz abartılmış gibidir. Zira Cenab-ı Allah'ın bir peygamberini düşmanlarının elinden mucizevi bir şekilde kurtarma hadisesini nikah, boşanma ve mülkiyet konularında karışıklığa meydan verebileceğini söylemek, hatta konuyu tevatürü iptal etmeye kadar uzatmak bir abartıdır. Hem bu olay istisnai bir durumdur. İstisnalar da kaideyi bozmaz. Bir de şunu söylemek gerekir ki Hz. İsa ilk defa mucize göstermiş bir zat değildir ki, onun suretinin başkasına verilmesi şeklinde meydana gelen bu hadise yukarıdaki problemi doğursun. Müfessirimizin iddia ettiği bu probleme verdiği cevap da zayıf kalmıştır. Müfessirimiz halkın Hz. İsa'nın (a.s) yüzüne aşına olmadığını söylemesine rağmen dördüncü problemin cevabı olarak Hz. İsa'nın talebelerinin olay yerinde olup, kimlik karmaşasını gidermeye çalıştıklarını söylemiştir. Bu durumda talebelerinin karışıklığı izale etme çabası acaba ne kadar sonuç verebilirdi? Beşinci problemdeki Hıristiyanların dünyanın dört bir tarafında yaygın olmasına rağmen olmamış bir olayı neden olmuş gibi gösterebilirler? sorusuna karşı cevaben deriz ki: Hz. İsa'nın (a.s) yeryüzünden

³⁵ er-Râzî, a.g.e., 8/67.

³⁶ er-Râzî, a.g.e., 8/66-67.

³⁷ er-Râzî, a.g.e., 8/66-67.

³⁸ er-Râzî, a.g.e., 8/65-66.

³⁹ er-Râzî, a.g.e., 8/67.

ayrılmasından sonra da Hıristiyanlar az değildi. Buna rağmen dinlerini farklı bir mecraya sürükleyen Pavlus'u nasıl kabul ettiler? Son olarak altıncıya verdiği cevapta Hz. İsa'nın (a.s) yerine çarmıha gerilen zatın inanlardan biri olması durumunda suskun kalması mümkündür cevabı da kendi sözleriyle tezat teşkil etmektedir. Zira yukarıda çarmıha gerilen zatın kimlik tespitinde Râzî, alimlerin konuyla ilgili görüşlerin birbirine zıt ve birinin diğerini nakzettiğini söylemişti.

Müellifin, Hz. İsa'nın (a.s) ref'iyle ilgili tartışmaya açtığı konulardan biri de ref'in diri olarak mı yoksa ölü olarak mı gerçekleştiği hususudur. Zira Kur'an-ı Kerim Nisa Suresi 157. ayette Yahudilerin ve bir kısım Hıristiyanların, Hz. İsa'nın (a.s) öldürüldüğüne ve çarmıha gerildiğine dair iddiayı kesin bir dille reddettikten sonra, 158. ayette Allah'ın onu (göğe) yükselttiğini ifade etmiştir. Ancak aşağıdaki ayetlere bakıldığında akıllara Hz. İsa'nın (a.s) göğe yükseltilirken ölü mü yoksa diri mi yükseltildiği sorusu gelmektedir.⁴⁰

“Allah buyurmuştu ki: Ey İsa! Seni vefat ettireceğim (إِنِّي مُتَوَقِّئُكَ), seni nezdime yükselteceğim (وَرَأْفِعُكَ إِلَيَّ), seni inkâr edenlerden arındıracağım ve sana uyanları kıyamete kadar kâfirlerden üstün kılacağım. Sonra dönüşünüz bana olacak. İşte o zaman ayrılığa düştüğünüz şeyler hakkında aranızda ben hükmedeceğim.”⁴¹

Ben onlara, ancak bana emrettiğini söyledim: Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin, dedim. İçlerinde bulunduğum müddetçe onlar üzerine kontrolcü idim. Beni vefat ettirince (فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي) artık onlar üzerine gözetleyici yalnız sen oldun. Sen her şeyi hakkıyla görensindir.”⁴²

Müfessirimiz, Hz. İsa'nın (a.s) göğe yükseltilirken vefat ettirilip ettirilmediği hususunu ele alırken bu ayetlerden birincisini ayrıntılı bir şekilde değerlendirmiş; ancak ikinci ayeti değerlendirirken “...beni vefat ettirince... (فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي)” ifadesinin Hz. İsa'nın (a.s) göğe çekilmesi anlamına geldiğini söylemiş; sonra da yukarıdaki birinci ayeti referans göstermiştir.⁴³

Müfessirimiz yukarıdaki ayetlerden birincisini (Âl-i 'İmrân, 3/55) alimlerin görüşünü nakletmek suretiyle değerlendirmiştir. Bazı alimlere göre; kelimelerinde takdim-te'hir yapmadan ayeti anlamak gerekir.⁴⁴ Bazılarına göre ise ayette takdim-te'hir yapmak gerekir.⁴⁵ O zaman ayetin anlamı, “Ey İsa! Seni vefat ettireceğim (إِنِّي مُتَوَقِّئُكَ), seni nezdime yükselteceğim (وَرَأْفِعُكَ إِلَيَّ), seni inkâr edenlerden arındıracağım.” yerine, “seni nezdime yükselteceğim, seni inkâr

⁴⁰ Seyyid Kutûb'a (ö. 1385/1966) göre Hz. İsa'nın (a.s) vefatı ve ref'i gayba dair meselelerdendir. Bu husus ancak Allah tarafından bilinen müteşabih bir meseledir. Bu meselelerle uğraşanlar bir neticeye ulaşamayacakları gibi gönül rahatlığına da kavuşamazlar. Seyyid Kutûb İbrahim Huseyn eş-Şarîbî, *fi Zilâli'l-Kur'an*, 17. baskı, Kahire, Daru's-Şûruk, Beyrut 1412, 1/403.

⁴¹ Âl-i 'İmrân, 3/55.

⁴² Maide, 5/117.

⁴³ er-Râzî, a.g.e., 12/118.

⁴⁴ Bkz. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. 'Abdullah b. Manzûr el-Ferrâ, *Me'ani'l-Kur'an*, Ahmed Yûsuf Necâtî vd. (Thk.), Darü'l-Misriyye, by. ty. 1/219; et-Taberî, a.g.e., 6/458; Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. 'Amr b. Ahmed Cârullah ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakâik-i Gâvâmizi't-Tenzil*, 3. baskı, Darü'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1407, 1/367.

⁴⁵ el-Ferrâ, a.g.e., 1/219; Ebu İshak ez-Zeccâc, *Me'ani'l-Kur'an ve İ'râbuhû*, 'Alemü'l-Kütub, Beyrut 1408/1988, 1/420.

edenlerden arındıracağım ve seni dünyaya indirip seni vefat ettireceğim.” şeklinde olur.⁴⁶

Âl-i ‘İmrân suresinin 55. ayetinin takdim-te’hire tabi tutulmadan okunması gerektiğini savunan alimler (اِنِّى مُتَوَقِّئِكَ) “seni vefat ettireceğim.” ifadesini farklı anlamlar vermek suretiyle değerlendirip görüşlerini ortaya koymuşlardır. Fahrüddîn er-Râzî'nin eserinde yer alan bu görüşler şöyledir:

(اِنِّى مُتَوَقِّئِكَ) ifadesi, “senin ömrünü tamamlayacak olan benim” ve “senin canını ben alacağım”⁴⁷ anlamlarında kullanılmıştır. Bu iki anlamdan çıkan sonuca göre, Yüce Allah Yahudilerin Hz. İsa’yı (a.s) öldürmelerine izin vermemiş; Yahudilerin onu öldürme teşebbüslerine karşı canını almış; göğe yükselterek meleklerine yaklaştırmış ve ona bir değer vermiştir.⁴⁸ Diğer bir görüşe göre, (اِنِّى مُتَوَقِّئِكَ وَرَأْفَعُكَ لِىَ) *Seni vefat ettireceğim, ...seni yükselteceğim*⁴⁹ ayetin bu kısmında geçen “vav” harfleri tertip ifade etmektedir. Buna göre Allah, bu fiilleri yapacak; ancak nasıl ve ne zaman yapacağı hususu delile bağlıdır. Rasulü Allah (s.a.v), Hz. İsa'nın (a.s) inip Deccal'ı öldüreceğini⁵⁰ haber verdiğine göre, onun göğe sağ olarak yükseltildiğine dair delil sabit olmuştur. İşte bundan sonra Allah, onu (Hz. İsa'yı) öldürecektir. (Burada şu husus ifade edilmek istenmiştir: Hz. İsa (a.s) göğe yükseltilirken her ne kadar Allah onun canını almışsa da, bu onun şimdi ölü olduğu anlamına gelmez. Zira o şimdi gökte diridir. Asıl ölümü nüzulünden sonra olacaktır.)

Ebubekr el-Vasiti (306/918) ise, (اِنِّى مُتَوَقِّئِكَ) “seni vefat ettireceğim.”⁵¹ ifadesini, “ben seni şehvetlerinin ve nefsinin hazlarından vefat ettireceğim.” şeklinde te’vil etmiştir. “Seni vefat ettireceğim.” ifadesinden sonra Allah (ve rafiuke ileyye) “seni nezdime yükselteceğim.” buyurmuştur ki, marifetullah mertebesine ulaşmanın şartı Allah dışındaki her şeyden (masivadan) fani olmaktır. Dolayısıyla Hz. İsa (a.s) şehvet ve gazap gibi kötü huylardan tecerrüd edip göğe yükseltilince o, bir nevi melekîyet hali kazanmıştır.⁵²

Meseleyle ilgili diğer üç görüş de şöyledir: Birincisi, (اِنِّى مُتَوَقِّئِكَ) “seni vefat ettireceğim.” ifadesi, yani “seni öldürmüş gibi yapacağım” anlamını taşır. Çünkü

⁴⁶ er-Râzî, a.g.e., 8/63.

⁴⁷ Bazı alimler, Hz. İsa'nın göğe diri olarak yükseltildiği fikrine ters düşmemek için, canının alınmasını süre ile ifade etmişlerdir. Vehb b. Münebbih üç saatlik süre belirlerken, Muhammed b. İshak, yedi saatlik bir süreden bahsetmiştir. Rebi b. Enes ise “Cenab-ı Allah onu göğe kaldırırken canını almıştır.” demiş ve “Allah, ölenin ölüm zamanı gelince, ölmeyenin de uykusunda iken canlarını alır da ölümüne hükmettiği canı alır, ötekini muayyen bir vakte kadar bırakır. Şüphe yok ki, bunda iyi düşünecek bir kavim için ibretler vardır.”⁴⁷ ayetini buna delil olarak göstermiştir. er-Râzî a.g.e., 8/63.

⁴⁸ er-Râzî, a.g.e., 8/63.

⁴⁹ Âl-i ‘İmrân, 3/55.

⁵⁰ Muhammed b. ‘İsa b. Sevre b. ‘İsa b. Dahhâk et-Tirmizî, *Sünenu't-Tirmizî*, İbrahim ‘Utve Avviz(Thk.), 2. baskı, Şirketu Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Babi el-Halebî, Mısır 1395/1975, Fiten, 4/515; Ebubekr ‘Abdullah ez-Zübeyr b. ‘İsa b. ‘Abdullah el-Kureyşî el-Esedî el-Humeydî, *Müsnedü'l-Humeydî*, Hasen Selim ed-Daranî (Thk.), Dâru's-Sikâ, Dimaşk 1996, 2/77; Ebû ‘Abdillah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilal b. Esed eş-Şeybânî, *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, Şuayb el-Arnâvut ve ‘Adil Mürşid (Thk.), Müessesetü'r-Risale, by, 1421/2001, 24/209-211.

⁵¹ er-Râzî, a.g.e., 8/63.

⁵² er-Râzî, a.g.e., 8: 63.

Hız. İsa (a.s) gökyüzüne yükseltİlip, yeryüzünde herhangi bir haber veya izi kalmayınca o sanki bir ölü gibi olmuştur. İkincisi, *et-teveffi*, “bir şeyi tam olarak, noksansız bir şekilde almak” anlamındadır. Cenab-ı Allah, bazı insanların, Allah’ın yükselttiği şeyin Hz. İsa’nın (a.s) cesedi değil de ruhu olabileceği düşüncesine karşı Hz. İsa’yı (a.s) ruh ve bedeniyle göğe kaldırdığını ifade etmek için bu kelimeyi kullanmıştır. Nisa Suresi’nde geçen “*Sana hiçbir zarar veremezler...*”⁵³ ifadesi de bunu te’kid eder. “et-teveffi” yukarıdaki anlam dışında “kabzetmek” anlamında da kullanılır. Her iki anlama (bir şeyi tam olarak, noksansız bir şekilde almak ve kabzetmek) göre de Hz. İsa’nın (a.s) yeryüzünden alınıp gökyüzüne yükseltilmesi, onun için “et-teveffi” anlamını taşır. Üçüncüsü, bu ifadede muzafın düştüğünü varsaymak gerekir. Öyleyse muzafın varlığıyla beraber anlam şöyle olur: “Amelini tamam alacağım ve amelini kendime doğru yükselteceğim.” Buna göre ortaya çıkan mana, başka bir ayette geçen “*O’na ancak güzel sözler yükselir (ulaşır). Onları da Allah’a amel-i sâlih ulaştırır.*”⁵⁴ ifadesiyle aynı anlamdadır. O zaman bu ayetten murat şudur: “Cenab-ı Allah onun itaatini ve amellerini kabul ettiğini ona müjdelemiştir. Dinini icra etme ve şeriatını açıkça ortaya koymaya karşı düşmanlarından gördüğü eziyet ve meşakkatlerin ecirlerini boşa çıkarmayacağını ve sevabını sonuçsuz bırakmayacağını ona bildirmiştir.”⁵⁵

Ayetin takdim-te’hire tabi kılınarak anlaşılması gerektiğini savunanlara göre ayette geçen, (وَرَأْفَعُكَ إِلَيَّ) “...ve seni nezdime yükselteceğim.”⁵⁶ ifadesinin Hz. İsa’nın (a.s) diri olarak göğe yükseltilmesini iktiza eder. Onlara göre (ve *rafiuke ileyye*) ifadesindeki vâv harfi tertibi ifade etmemektedir. Öyleyse burada takdim ve te’hire başvurmak gerekir. O zaman şöyle bir mana ortaya çıkar: “Seni kendime yükselteceğim. Seni inkar edenlerden (sana isnad ettiklerinden) temizleyeceğim ve seni dünyaya indirdikten sonra seni öldüreceğim.”⁵⁷ Ayrıca (وَرَأْفَعُكَ إِلَيَّ) “*seni nezdime yükselteceğim.*” sözüne şöyle bir yorum da getirilmiştir: “Kim Allah dışındaki şeylerden fani olmazsa, marifetullah makamına ulaşamaz. Cenab-ı Allah Hz. İsa’yı (a.s) göğe yükseltince Hz. İsa’nın (a.s) hali; şehvetin bulunmaması, gadap ve kötü ahlaktan arınma yönüyle meleklerin hali gibi oldu.”⁵⁸

Kanaatimizce, hem ayette herhangi bir takdim-te’hire gerek yoktur diyenler hem de takdim-te’hirin varlığını savunular, Hz. İsa’yı (a.s) diri olarak göğe yükseltme kaygısındadırlar. Zira kıyametten önce onun nüzul edeceğine yönelik bir beklenti, onun diri olarak gökte kalması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Halbuki bizzat Hz. İsa’nın eliyle asırlar önce ölmüş olan Hz. Nuh (a.s)’ın oğlunu diriltten⁵⁹ bir kudret, vefat etmiş bir peygamberini tekrar dirilmeye muktedirdir.

⁵³ Nisa, 4/113.

⁵⁴ Fatır, 35/10.

⁵⁵ er-Râzî, a.g.e., 8/63- 64.

⁵⁶ Âl-i ‘İmrân, 3/65.

⁵⁷ Ka’bü’l-Ahbâr’ dan aktarılan bir rivayete göre Hz. İsa (a.s) yeryüzünde yirmi dört yıl kalacaktır. (et-Taberî, a.g.e., 6/456; ez-Zemahşeri de, Hz. İsa’nın (a.s) göğe yükseltilirken uyutulacağını ve gökte emniyet içinde uyuyacağını söyler. (ez-Zemahşeri, a.g.e., 1/367).

⁵⁸ er-Râzî, a.g.e., 8/63.

⁵⁹ er-Râzî, a.g.e., 8/54.

Muhammed Abduh (ö. 905), Reşid Rızâ (ö. 1935) ve Mustafa el-Merağî (ö. 1935) gibi günümüze yakın bazı müfessirler Hz. İsa'nın (a.s) hakiki manada öldüğünü ve onun cismen göğe kaldırılmadığını söylemişlerdir. Onlara göre, göğe yükselen "ruh" olmuştur. Yani Allah, İdris'e (a.s) "Onu yüce bir makama yükselttik."⁶⁰ dediği gibi Hz. İsa'ya da aslında şöyle demiştir: "Seni öldüreceğim, sonra indimde sana yüce bir makam vereceğim."⁶¹ Süleyman Ateş ve Bayraktar Bayraklı gibi günümüzde yaşayan bazı müfessirler de bu görüşü destekler mahiyette fikir beyan etmişlerdir. Süleyman Ateş'e göre Hz. İsa (a.s) bedenen değil, ruhen yükseltilmiştir. Yani Allah, bir ikram nevinden onu düşmanların elinden kurtarmış; o da başka ülkede vefat edinceye kadar hayatını sürdürmüştür. Vefat ettikten sonra, ruhu Allah katında yüce mertebelere çıkmıştır. Ateş bu iddiasını da şöyle savunur:

1. Allah'ın "arzdan çıkan maddelerin tekrar arza dönecekleri hakkındaki kesin yasası" vardır. Kur'an'a göre Allah'ın yasasında bir değişiklik olmayacağına göre İsa'nın bedeniyle birlikte semaya yükseltilmesi bu yasaya aykırıdır.
2. Gökten kasıt maddi gök ise, orada sadece yıldızlar vardır. O halde insanın gideceği yer sadece bir yıldızdır. Yok eğer burada kastedilen manevi gök ise, oraya cisim çıkmaz ruh çıkar.
3. Kur'an, Hz. İsa'nın göğe yükseltildiğini söylememiş; Allah'a yükseltildiğini söylemiştir. Bu da O'nun katında yüce bir makama gelmek anlamındadır.⁶² Bayraktar Bayraklı da "et-teveffî" kelimesinin Kur'an'daki kullanımlarını çeşitli ayetlerden delil getirerek ortaya koymuş ve Hz. İsa'nın (a.s) eceliyle öldüğü sonucuna varmıştır. Göğe yükselmenin de bedenen değil, ruhen olduğunu söylemiştir.⁶³

2. Hz. İsa'nın (a.s) Nüzülü

Hz. İsa'nın (a.s) nüzülü meselesi, Müslümanlarla-Hıristiyanlar arasındaki müşterek konulardandır. Zira hem Hıristiyanlar hem de Müslümanlar Hz. İsa'nın (a.s) nüzul edeceğine inanmaktadırlar. Aşağıda da ele alacağımız gibi onun nüzul ettiğinde, Hz. Muhammed'in (s.a.v) şeriatıyla amel edecek olması, bu nüzulün hadisler ve İslam alimlerinin ayetleri yorumlaması neticesinde, kıyametin alameti olarak kabul edilmesi ve yine Hz. İsa'nın kıyametin alametlerinden biri olan Deccal'i öldürecek olması gibi hususlar, onun nüzulünün Hıristiyanlar açısından önemli olduğu gibi Müslümanlar açısından da önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Hz. İsa'nın (a.s) nüzülü meselesi Hıristiyanlık için hayati bir mesele konumundadır. Ancak nüzul olayını değerlendirirken İsa'nın Hıristiyan kaynaklarına göre ölümünü ve hemen akabindeki ilk dirilişini göz ardı etmemek

⁶⁰ Meryem, 19/57.

⁶¹ Muhammed Raşid b. 'Ali Rızâ, *Tefsirü'l-Menâr*, el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-'Amme, Mısır: 1990, 3/260; Ahmed b. Mustafa el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, Şirketu Mektebetu ve Matbaatu Mustafa el-Bâbî, Mısır 1365/1946, 3/169.

⁶² http://www.suleymanates.com/index.php?option=com_content&view=article&id=14&Itemid=36, Erişim Tarihi: 11.02.2018/12:29.

⁶³ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, Bayraklı Yay., İstanbul 2008, 4/120-125.

gerekir. Nitekim Yeni Ahit'in birçok yerinde bu konuyla ilgili bilgi mevcuttur. Bu bilgiler doğrultusunda, göğe yükseldiği günden bu yana, ilk Hıristiyanlardan başlayarak İsa'nın tekrar geri döneceği inancı Hıristiyanlık alemine hakim olmuştur. Artık Hıristiyanlar, onun yeryüzüne gelmesini ve düşmanı olan Deccal'ı öldürmesini beklemeye başlamışlardır.⁶⁴ Hatta bu inanışın bir neticesi olarak Hıristiyanlar arasında Elfiyyun diye bir grup ortaya çıkmıştır. Bunlara göre Mesih (İsa) yeryüzüne inip bin sene yaşayacak ve bu süre içinde tüm dünyaya tam bir barış hali hakim olacaktır.⁶⁵ Bu telakkinin oluşmasına sebep olan Yeni Ahit'teki bazı bilgiler şunlardır:

“Çünkü İnsanoğlu⁶⁶ Babası'nın yüceliğinde melekleriyle gelecek ve herkese yaptığı işe yaraşan karşılığı verecektir.”⁶⁷

“İnsanoğlunun gelişi doğuda parlayıp batıya kadar her taraftan görülen şimşek gibi olacaktır. Leş nerdeyse akbabalar oraya üşüşecek. O günlerin sıkıntısından hemen sonra, güneş karacak, ay ışık vermez olacak, yıldızlar gökten düşecek, Göksel güçler sarsılacak. O zaman İnsanoğlu'nun belirtisi gökte görünecek. Yeryüzündeki bütün halklar ağlayıp dövünecek, İnsanoğlu'nun gökteki bulutlar üzerinde büyük güç ve görkemle geldiğini görecekler.”⁶⁸

“İnsanoğlu yüceliği içinde tüm meleklerle birlikte geldiğinde yüceliğinin tahtında oturacak. Bütün uluslar O'nun önünde toplanacak. Çobanın koyunları keçilerden ayırdığı gibi, O da onları birbirinden ayıracak. Koyunları sağına keçileri soluna alacak. Sonra Hükümrân sağındakilere, “gelin Babamın kutluları” diyecek, dünyanın kuruluşundan bu yana sizler için hazırlanan hükümrânlığı alın.”⁶⁹

“Bunu size Rabb'in bildirisi olarak söylüyoruz: Biz yaşamakta olanlar, Rabb'in gelişine dek bırakılanlar, ‘uyuyanların’ önüne geçmeyeceğiz. Çünkü rab kendisi buyruk çağrısıyla, baş meleğin seslenmesiyle, Tanrı'nın borusuyla gökten incek ve ilk dirilenler Mesih bağlılığında ölenler olacak. Sonra biz yaşamakta olanlar – bırakılanlar- Rabbi havada karşılamak için onlarla birlikte alınıp bulutlarda götürüleceğiz.”⁷⁰

“Sevgili kardeşlerim, sınanmanız için size giydirilen ateşten gömleği, size garip bir şey oluyormuş gibi yadırgamayın. Tersine Mesih'in acılarına ortak olduğunuz oranda sevinin ki, Mesih'in görkemi görüldüğünde de sevinçle çoşasınız.”⁷¹

“İşte bulutlarla geliyor! Her göz o'nu görecek, O'nun bedenini deşmiş olanlar bile. O'nun için dövünecek. Evet, böyle olacak! Âmin.”⁷²

⁶⁴ Félicien Challenge, *Dinler Tarihi*, Semih Tiryakioğlu (Çev.), Varlık Yay., İstanbul 1960, s. 197.

⁶⁵ Jacques Jomier, *Tevrat İncil ve Kur'an*, Sakib Yıldız (Çev.), Hareket Yay., İstanbul 1974, s. 139.

⁶⁶ Hz. İsa (a.s) için kullanılan isimlerden biri de “İnsanoğlu” dur. Thomas Michel, *Hıristiyan Tanrıbilimine Giriş*, Ohan Basımevi, İstanbul, 1992, s. 60.

⁶⁷ Matta, 16/27.

⁶⁸ Matta, 24/27-30; Markos, 13/21-26; Luka, 21/25-27.

⁶⁹ Matta, 25/31-34.

⁷⁰ Selanikililere I. Mektup, 4/15-17.

⁷¹ I. Petrus, 4/12-13.

⁷² Vahiy, 1/7. Ayrıca bkz. Yuhanna 4/25-27; Selanikililer I. Mektup 1/9-10; 5/2; II. Petrus, 3/10; İbrânilere Mektup, 10/37; Korintlilere I. Mektup 15/22-28; Koloselilere Mektup, 3/4.

Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsa'nın (a.s) nüzulüne yönelik sarîh bir bilgi yoktur; ancak müfessirlerimiz özellikle şu üç ayeti yorumlayarak Hz. İsa'nın (a.s) kıyamet kopmadan önce yeryüzüne ineceği kanaatine varmışlardır:

- 1) “O, beşikte de yetişkin çağında da insanlarla konuşacak, Salihlerden olacaktır.”⁷³
- 2) “Ehl-i Kitaptan her biri, ölümünden önce ona muhakkak iman edecektir. Kıyamet gününde de o (Hz. İsa), onlara şahit olacaktır.”⁷⁴
- 3) “Şüphesiz ki o (İsa), kıyametin (ne zaman kopacağına) bilgisidir. Ondan hiç şüphe etmeyin ve bana uyun; çünkü bu, dosdoğru yoldur.”⁷⁵

Bu ayetlerden birincisinden Hz. İsa'nın (a.s) nüzul edeceği sonucunu çıkaran müfessirlerin sayısı sınırlı iken, diğer iki ayetten bu sonucu çıkarma hususunda müfessirler nerdeyse ittifak halindedirler.⁷⁶

Müfessirler ilk ayeti ele alırken özellikle “yetişkin çağında” kelimesi üzerinde yoğunlaşmışlardır. Onlara göre Hz. İsa'nın (a.s) beşikte konuşması vuku bulmuş bir olaydır. Ancak onun “yetişkin çağında” iken konuşması, kıyamet öncesi nüzul edip Deccalı öldürmesi zamanına işaret etmektedir.⁷⁷ el-Beydavi, bu ayeti değerlendirirken Hz. İsa'nın (a.s) ref'ini de göz önünde bulundurarak değerlendirmiştir. Ona göre Hz. İsa (a.s) yetişkin çağında iken göğe kaldırıldığı gibi, gökten nüzülü ederken de “Yetişkin çağında” olacaktır.⁷⁸

Fahrüddîn er-Râzî ise bu ayetle ilgili sadece Hüseyin b. Fadl el Beceli'nin fikrini nakletmekle yetinmiştir. el-Beceli'ye göre “O, beşikte de, yetişkin çağında da insanlarla konuşacak, Salihlerden olacaktır.”⁷⁹ ayetinde geçen “yetişkinlik çağında” kelimesinin manası şöyledir: Hz. İsa (a.s) ahir zamanda yeryüzüne inecek, insanlarla konuşacak ve deccalı öldürecek. İşte bunlardan sonra o, “yetişkin çağında” olacaktır, demiştir. Hüseyin b. Fadl, bu ayette Hz. İsa'nın (a.s) yeryüzüne ineceğine dair nassın bulunduğunu da söylemiştir.⁸⁰

İkinci ayete gelince; Ebu Hureyre (r.a.) Hz. Muhammed (a.s)'den: “Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, Meryem oğlu İsa'nın aranızda adaletli bir hakem olarak inmesi çok yakındır. O, haçı kıracak, domuzu öldürecek, cizyeyi kaldıracak ve mal o kadar çoğalacak ki, kimse onu kabul etmeyecektir. İşte o

⁷³ Âl-i 'İmrân, 3/46.

⁷⁴ Nisa, 4/159.

⁷⁵ Zuhuruf, 43/61.

⁷⁶ I. ayeti Hz. İsa (a.s)'ın nüzul edeceğine dair tefsir edenler için bkz. et-Taberî, a.g.e., 9/379-380; Ebu Muhammed Hammuş b. Muhammed b. Muhtar el-Kaysî el-Kayrevânî Mekki b. Ebi Talib, *el-Hidâye ilâ Büluğî'n-Nihâye*, Mecmuatu Buhusi'l-Kitab ve's-Sünne, by. 1429/ 2008, 2/1524; II. ayet için bkz. ez-Zeccâc, a.g.e., 4/417; Mekki b. Ebi Talib, a.g.e., 10/6686.

⁷⁷ et-Taberî, a.g.e., 6/420; es-Sa'lebî, a.g.e., 3/69; Ebu'l Kasım el Huseyn b Muhammed er-Râğîb el-İsfehânî, *Tefsiru'r-Râğîb el-İsfehânî*, 'Adil b. 'Ali'ş-Şiddî (Thk.), Riyad 1424/2003, 3/566; Abdurrahman b. el-Kemal Celaluddin es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr fî Tefsiri bi'l-Me'sûr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1993, 2/199.

⁷⁸ Nasiruddîn Ebu Sa'id 'Abdullah b. 'Ömer b. Muhammed eş-Şirazî el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Muhammed 'Abdurrahman el-Mar'aşlî (Thk.), Dâru İhyai'Türasi'l-'Arabî, Beyrut 1418/1997, 2/17.

⁷⁹ Âl-i 'İmrân, 3/46.

⁸⁰ er-Râzî, a.g.e., 8/49.

zaman yapılacak tek bir secde dünya ve dünyalıklardan daha hayırlı olacaktır.” hadisini naklettikten sonra “dilerseniz *Ehl-i Kitaptan her biri, ölümünden önce ona muhakkak iman edecektir. Kıyamet gününde de o (Hz. İsa), onlara şahit olacaktır.*⁸¹ ayetini okuyun” demiştir.⁸²

Müfessirlere göre “*Ehl-i Kitaptan her birinin, ölümünden önce ona muhakkak iman etmesi*” Hz. İsa’nın (a.s) kıyamet öncesi Deccal’ı öldürmek üzere nüzul etmesi zamanında olacaktır.⁸³ İbn Kesir’e göre; bu ayetten önceki ayetlerde Yahudiler, Hz. İsa’yı (a.s) çarmıha gerdiklerini söylemiş, cahil Hıristiyanları da bu hususta ikna etmişlerdi. Ancak Allah bu ayetle Yahudilerin iddialarının doğru olmadığını, aksine İsa’yı (a.s) indine yükselttiğini haber vermiştir. Öyleyse Hz. İsa (a.s) diridir ve kıyametten önce nüzul edecektir.⁸⁴

er-Râzî’ye göre de bu ayet Hz. İsa’nın (a.s) kıyamet öncesi nüzul edeceğini gösterir. O’na göre ayette geçen “*Ehl-i Kitaptan her biri, ölümünden önce ona muhakkak iman edecektir.*” ifadesindeki *Ehl-i Kitaptan* maksat, Hz. İsa’nın nüzulu zamanında yeryüzünde mevcut olan Yahudiler ve Hıristiyanlar’dır. Hz. İsa (a.s) nüzul ettiğinde yeni bir din, yeni bir şeriat getirmeyecektir. Çünkü Hz. Muhammed (s.a.v)’in peygamber olarak gönderilmesiyle peygamberlik müessesesi son bulmuştur. O zaman Hz. İsa’nın (a.s) Hz. Muhammed’in (s.a.v)’in dinine tabi olması uzak bir ihtimal değildir.⁸⁵

Müfessirlerin Hz. İsa’nın (a.s) nüzulüne yönelik tefsir ettikleri üçüncü ayet de “*Şüphesiz ki o (İsa), kıyametin (ne zaman kopacağına) bilgisidir. Ondan hiç şüphe etmeyin ve bana uyun; çünkü bu, dosdoğru yoldur.*”⁸⁶ Bu ayeti destekleyen birçok hadis mevcuttur.⁸⁷

⁸¹ Nisa, 4/159.

⁸² Ebû ‘Abdillah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahihu’l-Buhârî*, Muhammed Züheyr b. Nasirü’n-Nâsir (Thk.), Dâru Tavki’n-Necât, by. 1422, Bâb-u Nüzul-i İsa İbn Meryem (a.s), Kitabu Ehâdisi’l-Enbiyâ, 4: 168; Müslim Ebu’l-Huseyn b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahihu Müslim*, Muhammed Fuad Abdülbakî (Thk.), Daru İhya-i Tûrasi’l-‘Arabi, Beyrut t.y., 1/135-136; İbn Mâce Ebu ‘Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, *Sünenu İbn Mâce*, Muhammed Fuad ‘Abdülbakî (Thk.), : Daru İhyai Kütubi’l-‘Arabî, Beyrut ty., 2/363.

⁸³ Mukâtil b. Süleyman, a.g.e., 1/421; Ebu’l-Hasen ‘Ali b. Ahmed b. Muhammed b. ‘Ali el-Vâhidî, *el-Vecîz fî Tefsiri Kitâbi’l-‘Azîz*, Dârü’l-Kalem Beyrut 1415, s. 211; el-Beydâvî, a.g.e., 2/ 108; Muhammed b. Yusuf b. ‘Ali b Yusuf b. Hayyân Esîruddin el-Endulusî, *el-Bahru’l-Muhît fî t-Tefsir*, Sıdkî Muhammed Cemil (Thk.), Daru’l-Fıkr, Beyrut 1420, 4/130; Ebu Zeyd ‘Abdurrahman b. Muhammed b. Mahluf es-Saa’lebî, *el-Cevâhiru’l-Hisân fî Tefsiri’l-Kur’aneş-Şeyh Muhammed ‘Ali Mu’avviz ve eş-Şeyh ‘Adil Ahmed ‘Abdu’l-Mevcûd* (Thk.), Daru İhyâi’t-Tûrasi’l-‘Arabî, Beyrut 1418, 2/327; Muhammed b. ‘Ali b. Muhammed b. ‘Abdullah eş-Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, Daru’l-Kelimi’t-Tayyib, Beyrut 1414, 1/617.

⁸⁴ İmaduddîn Ebû’l-Fidâ İsmâil b. ‘Ömer İbn Kesîr, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-‘Azîm*, Sami b. Muhammed Selame (thk.). 2. Baskı, Daru Taybe, Riyâd: 1420/1999, 2/454; ayrıca bkz. Şemsuddin Ebu ‘Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Ebibekr b. Ferahi’l-Ensârî el-Hazrecî el-Kurtûbî, *Tefsirü’l-Kurtûbî (el-Câmiu’l-Ahkâmi’l-Kur’an)*, Ahmed el-Birdunî ve İbrahim Etfiş (Thk.), 2. baskı, Daru’l-Kütubi’l-Mısıriyye, Kahire 1384/1964, 6/11.

⁸⁵ er-Râzî, a.g.e., 11/87.

⁸⁶ Zuhuf, 43/61.

⁸⁷ 1. Huzeyfe b. Esîd el-Gıffari şöyle dedi: Biz (bir konuyu) müzakere ederken Peygamber aniden yanımıza geldi. O, bize: “**Neyi müzakere ediyorsunuz?**” diye sorudu. Kıyameti müzakere ediyoruz denildiğinde, O: “**Siz ondan (kıyametten) önce on alameti görmedikçe o kopmayacaktır.**” Sonra (onları) şöyle zikretti: **Duman, Deccal, dabbe, güneşin battığı yerden doğuşu Meryem Oğlu İsa (a.s.)’ın inişi, Ye’cüc ve Me’cüc, biri doğuda, biri batıda, biri de**

Fahrüddîn er-Râzî'nin de aralarında bulunduğu müfessirlerin ekserisine göre bu ayet, Hz. İsa'nın (a.s) ahirzamanda yeryüzüne nüzul edeceğine işaret etmektedir. Dolayısıyla onun yeryüzüne inmesi kıyamet alametlerindedir.⁸⁸

Son dönem alimlerinden Bediüzzaman Said Nursi (ö. 1960), Hz. İsa'nın (a.s) nüzülü ile ilgili farklı açıklamalarda bulunmuştur. Nursi'ye göre, Tabiat felsefesine bağlı olarak, Allah'ı inkar fikrinin kuvvet bulduğu bir zamanda Hristiyanlık hurafelerden sıyrılarak aslına dönecek, İslamiyetle birleşecek ve İslamiyete inkılab edecektir. Bu birleşme neticesinde kuvvet bulan İslamiyet-Hristiyanlık dini Allah'ı inkar etme fikrini yok etmek üzere iken Hz. İsa (a.s) beşeri cismiyle semadan nüzul edecek ve İslamiyete inkılab etmiş dinin başına geçecektir.⁸⁹ İsevilik şahsı manevisi Allah'ı inkar fikrinin şahs-ı manevisini öldürdüğü gibi, Hz. İsa da İsevilik şahsı manevisini temsilen, Allah'ı inkar fikrini temsil eden deccalı öldürecek.⁹⁰

Fahrüddîn er-Râzî ayrıca “O (Allah), müşrikler hoşlanmasalar da dinini bütün dinlere üstün kılmak için Resûlünü hidayet ve Hak Din ile gönderendir.”⁹¹ ayetini ele alırken Hz. İsa'nın (a.s) kıyametten önce nüzul edeceğine dair Ebu Hureyre'den şunları nakletmiştir: “Bu, Cenab-ı Allah'ın İslam dinini bütün dinlerden daha üstün kılacağına dair bir söz vermesidir. Bu vadin tamamlanması da kıyamet öncesi Hz. İsa'nın (a.s) zuhuruyla olacaktır.”⁹² Gerek er-Râzî'den önceki dönemlerde yazılan tefsirlerde⁹³ ve gerekse ondan sonraki dönemlerde yazılan tefsirlerde bu ayetin Hz. İsa'nın (a.s) nüzulüne işaret ettiğine dair Ebu

Arap Yarımadası'nda olmak üzere üç yerin batması. Bunların sonuncusu Yemen'den çıkıp insanları mahşer yerine sürececek bir ateştir. Müslim, a.g.e., Kitâbü'l-Fiten ve Eşratü's-Sâa, 4: 2225; Ebû Davûd Süleyman b. el-Eş'as b. İshak b. Beşîr b. Şeddad b. 'Amr el-Ezdî, *Sünenu Ebî Dâvûd*, Muhammed Muhyiddin 'Abdülhamit (Thk.), el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut t.y.), 4/114; et-Tirmizî, a.g.e., 4/477.

2. Cabir b. 'Abdullah (r.a.)'ın rivayet ettiğine göre Rasulullah şöyle buyurmuştur: “**Ümmetimden bir taife hak üzer galip olarak kıyamete dek savaşacaklardır.**” (Sonunda) **Meryem Oğlu İsa (a.s.) nüzul edecek. (o taifenin) emirleri ona: “Haydi gel bize namaz kıldır diyecek!” O da: “Allah'ın bu ümmete bir ikramı olarak kiminiz, kiminizin emiridir.” diyecektir.** Müslim, a.g.e., İman, 1: 138; Ahmed b. Hanbel, a.g.e., 23/63.

3. Mücemmi' b. Cariye el-Ensari, Resulullah (s.a.v.)'tan şunu işittiğini söylemiştir: “**Meryem oğlu, Deccalı Lud Kapısında öldürecek.**” et-Tirmizî, a.g.e., Fiten, 4/515; el-Humeydî, a.g.e., 2/77; Ahmed b. Hanbel, a.g.e., 24/63, 209-211. Ayrıca bkz. Ebû Dâvûd, a.g.e., Melahim, 4: 117; Ahmed b. Hanbel, a.g.e., 15/152-153.

⁸⁸ er-Râzî, a.g.e., 27/200; bkz. Mukâtil b. Süleymân, a.g.e., 3/701; et-Taberî, a.g.e., 21/631-632; el-Vâhidî, el-Vecîz, s. 988; Ebu'l-Hasen 'Ali b. Ahmed b. Muhammed b. 'Ali el-Vâhidî, *el-Vesît fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Mecîd*, 'Adil Ahmed 'Abdülmecid, 'Ali Muhammed Mu'avviz, vd. (Thk.), Beyrut 1415/1994, 4/79; el-İsfahanî, a.g.e., 4/222; ez-Zemahşerî, 4: 261; el-Beydâvî, a.g.e., 5/94; Ebû Hayyân, a.g.e., 9/386; es-Suyûtî, a.g.e., 7/375-377; eş-Şevkânî, a.g.e., 4: 643; Kutûb, a.g.e., 4/3198.

⁸⁹ Said Nursi, *Mektubat*, Envar Neşriyat, İstanbul 2006, s. 57.

⁹⁰ Nursi, *Mektubat*, 7.

⁹¹ Tevbe, 9/33.

⁹² er-Râzî, a.g.e., 16/35.

⁹³ et-Taberî, a.g.e., 14/215; Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. İbrahim es-Semerkândî, *Tefsiru's-Semerkândî (Bahru'l-'Ulûm)*, Mahmud Mataracı (Thk.), Daru'l-Fikr, Beyrut: t.y., 2/54; es-Sa'lebî, a.g.e., 4/35; Mekki b. Ebi Talib, a.g.e., 2/355; el-Vâhidî, *el-Vesît*, 2/491; Ebû Muhammed b. Mes'ud el-Bağavî, *Meâ'limü't-Tenzîl fi Tefsiri'l-Kur'an*, 'Abdurrezzak el-Mehdî (Thk.), Daru İhya-i Tûrasi'l-'Arabî, Beyrut 1420), 4/166.

Hureyre, ed-Dahhak ve İbn ‘Abbâs’tan rivayetleri bulmak mümkündür.⁹⁴ Müfessirimiz Sâf suresindeki “onlar ağızlarıyla Allah’ın nûrunu söndürmek istiyorlar. Halbuki kâfirler istemeseler de Allah nûrunu tamamlayacaktır.”⁹⁵ ayetinde geçen “Allah nûrunu tamamlayacaktır.” ifadesiyle ilgili olarak Mücahid’in, Ebu Hureyre’den aktardığı şu söze yer vermiştir: “Bu tamamlama işi, Hz. İsa (a.s) gökten nüzul ettiği zaman olacaktır.”⁹⁶

Müfessirimiz “Allah buyurmuştu ki: Ey İsa! Seni vefat ettireceğim, seni nezdime yükselteceğim, seni inkâr edenlerden arındıracağım ve sana uyanları kıyamete kadar kâfirlerden üstün kılacağım. Sonra dönüşünüz bana olacak. İşte o zaman ayrılığa düştüğünüz şeyler hakkında aranızda ben hükmedeceğim.”⁹⁷ ayetini tefsir ederken de müfessirlerden, Hz. İsa’nın (a.s) göğe canlı olarak yükseltildiğine, yeryüzüne inip Deccal’ı öldürdükten sonra vefat edeceğine dair bilgi aktarmıştır.⁹⁸

Sonuç

Fahrüddîn er-Râzî, dirayet tefsirinin en yetkin isimlerinden biri olmakla beraber, Kalam sahasında da temayüz etmiş bir zattır. Buna rağmen o, Hz. İsa’nın ref’i ve nüzulü konularında, *Mefâtihu’l-Gayb* adlı tefsirinde doyurucu bilgiler sunamamıştır. Ref’ meselesini değerlendirirken re’yini beyan etmekten ziyade bazen nazari tartışmalara girişmiş; bazen seleflerinin takipçisi olmuştur. Onlardan çok sayıda görüşler aktarmış, çoğu zaman bu görüşleri herhangi bir tenkide tabi tutmadan almıştır. Bazen tercih ifade eden sözler kullanmış; ancak bu sözler zayıf kalmıştır.

Müfessirimiz nüzul meselesinde, birçok müfessirin yaptığı gibi, Âl-i İmrân, 3/46; Nisa, 4/159 ve Zührûf, 43/61 ayetlerini baz alarak -Hadislerin de desteğiyle- Hz. İsa’nın, kıyametin bir alameti olarak yeryüzüne tekrar ineceği sonucuna varmıştır. Onun nüzul hakkındaki bu düşüncesi, Hz. İsa’nın (a.s) göğe diri olarak yükselmesi gerektiği endişesine sebep olmuş; “vefat” kelimesine dair değişik alimlerden görüşler aktararak, onun göğe diri olarak çıktığını ortaya koymaya çalışmıştır. Zira diri olarak çıktığını kabul etmek, yeryüzüne tekrar dönme fikrini destekler mahiyettedir.

Kaynakça

AKDEMİR, Salih, *Hıristiyan Kaynaklarına ve Kur’an-ı Kerim’e Göre Hz. İsa*, Ankara Üniv. Sos. Bil. Ens., Ankara 1992, “Basılmamış Doktora Tezi”.

AKGÜL, Muhittin, “Nüzul-i İsa Meselesinin Tefsir Geleneğine Yansımaları”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 16, ss. 43-75.

⁹⁴ el-Kurtûbî, a.g.e., 8/21; Ebû Hayyân, a.g.e., 5/406; Ebû’l-Hafs Siracuddin ‘Ömer b. ‘Ali b. ‘Adil el-Hanbelî ed-Dımaşkî en-Nu’mânî, *el-Lübâb fi ‘Ulumi’l-Kitâb*. Muhammed ‘Ali Mu’avviz ve ‘Adil Ahmed ‘Abdu’l-Mevcûd (Thk.), Daru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 1419/1998, 10/76.

⁹⁵ Saf, 61/8.

⁹⁶ er-Râzî, a.g.e., 29/290. Ayrıca bkz. en-Nu’mânî, a.g.e., 19/57.

⁹⁷ Âl-i ‘İmrân, 3/55.

⁹⁸ er-Râzî, a.g.e., 8/63. Ayrıca bkz. Mukâtil b. Süleymân a.g.e., 1/279; et-Taberî, a.g.e., 6/457; Ebu Bekr Muhammed b. İbrahim İbn Münzir, *Tefsiru İbni’l-Münzir*, Sa’d b. Muhammed es-Sa’d (Thk.), Medine 1423/2002, 1/222; es-Semerkândî, *Tefsiru’s-Semerkândî*, Cilt 1, s. 218; Mekki b. Ebi Talib, a.g.e., 2/1032; ez-Zemahşerî, a.g.e., 1/367; el-Kurtûbî, a.g.e., 4/99; el-Hâzîn, *Tefsiru’l-Hâzîn*, Cilt 1, s. 252; Ebû Hayyân, a.g.e., 3/176; İbn Kesîr, a.g.e., 2/47.

ALTAY, Ali, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. İsa ve Nüzulü*, Yüzüncü Yıl Üniv. Sos. Bil Ens., Van 2005, "Basılmamış Yüksek Lisans Tezi".

AYDIN, Hüseyin, "Kur'an Bütünlüğü Açısından Hz. İsa'nın Akıbeti Meselesi" *Kelam Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 2, ss. 17-46.

EL-BAĞAVÎ, Ebû Muhammed b. Mes'ud. *Meâ'limü't-Tenzil fi Tefsiri'l-Kur'an*. 'Abdurrezzak el-Mehdî (Thk.), Daru İhya-i Türesi'l-'Arabî, Beyrut 1420.

Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri* (İstanbul: Bayraklı Yay., 2008).

EL-BEYDÂVÎ, Nasirüddîn Ebu Sa'id 'Abdullah b. 'Ömer b. Muhammed eş-Şirazî. *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*. Muhammed 'Abdurrahman el-Mar'aşlı (thk.), Dâru İhyai'Türesi'l-'Arabî, Beyrut 1418/1997.

EL-BUHÂRÎ, Ebû 'Abdillah Muhammed b. İsmail. *Sahihu'l-Buhârî*, Muhammed Zühayr b. Nasirü'n-Nâsir, Dâru Tavki'n-Necât, by. 1422.

CERRAHOĞLU, İsmail, "Fahreddîn er-Râzî ve Tefsiri" *Atatürk Üniv. İslami İlimler Fak. Dergisi*, S.2, ss. 7-57.

CHALLENGE, Félicien, *Dinler Tarihi*, Semih Tiryakioğlu (Çev.), Varlık Yay., İstanbul 1960.

ÇETİNKAYA, Ahmet, *Hadis Kaynaklarında Hz. İsa Hakkındaki Rivayetlerin Değerlendirilmesi*, İstanbul Üniv. Sos. Bil. Ens., İstanbul 2013, "Doktora tezi, İstanbul".

ED-DÂVÛDÎ, Muhammed b. 'Ali b. Ahmed Şemsüddîn, *Tabâkâtü'l-Müfessirîn li'd-Dâvûdî*, Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, Beyrut ty.

EL-ENDULUSÎ, Muhammed b. Yusuf b. 'Ali b Yusuf b. Hayyân Esîruddin, *el-Bahru'l-Muhîr fi't-Tefsir*, Sıdkî Muhammed Cemil (Thk.), Daru'l-Fikr, Beyrut 1420.

EL-EZDÎ, Ebû Davûd Süleyman b. el-Eş'as b. İshak b. Beşîr b. Şeddad b. 'Amr, *Sünenu Ebî Dâvûd*, Muhammed Muhyiddin 'Abdülhamit (Thk.), el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut t.y.

EL-FERRÂ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. 'Abdullah b. Manzûr, *Me'ani'l-Kur'an*, Ahmed Yûsuf Necâtî vd. (Thk.), Daru'l-Mısriyye, by: ty.

EL-HUMEYDÎ, Ebubekr 'Abdullah ez-Zübeyr b. 'İsa b. 'Abdullah el-Kureyşi el-Esedî, *Müsnedu'l-Humeydî*, Hasen Selim ed-Daranî (Thk.), Dâru's-Sikâ, Dımaşk 1996.

İBN 'AŞÛR, Muhammed el-Fazıl b. Muhammed Tahir b. Muhammed, *et-Tefsir ve Ricaluhu*, by. 1417/1997.

İBN KESİR, 'İmadüddîn Ebû'l-Fidâ İsmâil b. 'Ömer, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-'Azîm*. Sami b. Muhammed Selame (Thk.), 2. Baskı. Daru Taybe, Riyâd 1420/1999.

İBN MÂCE, Ebu 'Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, *Sünenu İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuad 'Abdülbaki (Thk.), Daru İhyai Kütübî'l-'Arabî, Beyrut ty.

İBN MÛNZİR, Ebu Bekr Muhammed b. İbrahim, *Tefsiru İbni'l-Münzir*, Sa'd b. Muhammed es-Sa'd (Thk.), Medine 1423/2002.

İNCİL, Ahd-i Cedid Şirketi, İstanbul, 1999.

EL-İSFEHÂNÎ, Ebu'l Kasım el Huseyn b Muhammed er-Râğib. *Tefsiru'r-Râğib el-İsfehânî*, 'Adil b. 'Ali'ş-Şiddî (Thk.), Riyad 1424/2003.

JOMIER, Jacques. *Tevrat İncil ve Kur'an*, Sakib Yıldız (Çev.), Hareket Yay., İstanbul: 1974.

EL-KURTÛBÎ, Şemsuddin Ebu 'Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Ebibekr b. Ferahi'l-Ensarî el-Hazrecî, *Tefsirü'l-Kurtûbi (el-Câmiu'l-Ahkâmi'l-Kur'an)*, Ahmed el-Birdunî ve İbrahim Etfiş (Thk.), 2. baskı, Daru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire 1384/1964.

KUTÛB, Seyyid İbrahim Huseyn eş-Şaribî, *fi Zilâli'l-Kur'an*, 17. baskı, Daru'ş-Şüruk, Beyrut, Kahire 1412.

MEKKÎ B. EBİ TALİB, Ebu Muhammed Hammûş b. Muhammed b. Muhtar el-Kaysî el-Kayrevânî, *el-Hidâye ilâ Büluğî'n-Nihâye*, Mecmuatu Buhusi'l-Kitab ve's-Sünne, by. 1429/ 2008.

EL-MERÂĞÎ, Ahmed b. Mustafa, *Tefsîru'l-Merâğî*, Şirketu Mektebetu ve Matbaatu Mustafâ el-Bâbî, Mısır 1365/1946.

EL-MEVDÛDÎ, Ebu'l-A'la, *Tefhimu'l-Kur'an*, Muhammed Han Kayanî vd. (Çev.), İnsan Yay., İstanbul 1986.

MİCHEL, Thomas, *Hıristiyan Tanrıbilimine Giriş*, Ohan Basımevi, İstanbul 1992.

MUKÂTİL B. SÜLEYMAN, b. Beşîr el-Ezdi el-Belhî, *Tefsiru Mukâtîl b. Süleymân*, 'Abdullah Mahmud Şehate (Thk.), Dâru İhyai Türesi'l-'Arabî, Beyrut 1423.

MÜSLİM, Ebu'l-Huseyn b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuad Abdülbakî (Thk.), Daru İhya-i Türesi'l-'Arabi, Beyrut ty.

EN-NİSÂBURÎ, Ebû 'Abdillah Muhammed b. 'Abdullah b. Muhammed el-Hâkim, *el-Müstedrek 'Ala's-Sahihayn*, Mustafa 'Abdulkadir 'Ata (Thk.), Daru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1411/1990.

EN-NU'MÂNÎ, Ebû'l-Hafs Siracuddin 'Ömer b. 'Ali b. 'Adil el-Hanbelî ed-Dımaşkî, *el-Lübâb fi 'Ulumi'l-Kitâb*, Muhammed 'Ali Mu'avviz ve 'Adil Ahmed 'Abdu'l-Mevcûd (Thk.) Daru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut: 1419/1998.

NURSÎ, Said, *Mektubat*, Envar Neşriyat, İstanbul 2006.

ER-RÂZÎ, Muhammed b. 'Ömer b. el-Huseyn b. el-Hasan b. 'Ali el-Kureyşî el-Bekrî Fahrüddîn, *Mefâtihu'l-Gayb*, Daru'l-Fikr, Beyrut: 1425-1426/2005.

-----, *Münâzâra fi'r-Redd 'ale'n-Nasârâ*, Beyrut 1986.

RAŞİD B. 'ALİ RIZÂ, Muhammed, *Tefsirü'l-Menâr*, el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-'Amme, Mısır 1990.

SAKALLIOĞLU, Hayati, *Kur'an-ı Kerim ve İncillerde Hz. İsa*, Sakarya Üniv. Sos. Bil. Ens., Sakarya 2002, "Basılmamış Yüksek Lisans Tezi".

ES-SAA'LEBÎ, Ebu Zeyd 'Abdurrahman b. Muhammed b. Mahluf, *el-Cevâhiru'l-Hisân fi Tefsiri'l-Kur'an*, eş-Şeyh Muhammed 'Ali Mu'avviz ve eş-

Şeyh 'Adil Ahmed 'Abdu'l-Mevcûd (Thk.), Daru İhyâi't-Türasi'l-'Arabî, Beyrut 1418.

ES-SA'LEBÎ, Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, *el-Keşf ve'l-Beyan an Tefsiri'l-Kur'an*, Muhammed b. 'Aşur (Thk.), Daru İhyâu Türâsi'l-'Arabî, Beyrut 1422/2002.

SALÎH, 'Abdulkadir Muhammed, *et-Tefsiru ve'l- Müfessirûn fi'l-'Asri'l-Hadîs*, Dâru'l-Marife, Beyrut: 1424/2003.

ES-SEMERKÂNDÎ, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. İbrahim, *Tefsiru's-Semerkândî (Bahru'l-'Ulûm)*, Mahmud Mataracı (Thk.), Daru'l-Fikr, Beyrut t.y.

ES-SUYÛTÎ, 'Abdurrahman b. el-Kemal Celaluddin, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi Tefsiri bi'l-Me'sûr*, Dâru'l-Fikr Beyrut 1993.

-----, *Tabâkâtü'l-Müfessirîn*, 'Ali Mahmûd 'Umar (Thk.), Mektebetü'l-Vehbe, Kahire 1396.

ŞELTUT, Mahmut, "İsa'nın Göğe Yükseltilmesi ve Tekrar Dönüşü", (Çev.) Mustafa Baş, *Dini Araştırmalar*, C. 7, S. 21, ss. 289-306.

EŞ-ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. 'Ali b. Muhammed b. 'Abdullah, *Fethu'l-Kadîr*, Daru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut 1414.

EŞ-ŞEYBÂNÎ, Ebû 'Abdillah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilal b. Esed, *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, el-Arnayut ve 'Adil Mürşid (Thk.), Müessesetü'r-Risale, by. 1421/2001.

ET-TABERÎ, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr Ebu Ca'fer, *Câmiu'l-Beyân An Te'vili'l-Kur'an*, Ahmed Muhammed Şâkir (Thk.), Mektebetü'r-Risâle, Beyrut: 1420/2000.

ET-TİRMİZÎ, Muhammed b. 'İsa b. Sevre b 'İsa b. Dahhâk, *Sünenu't-Tirmizi*, İbrahim 'Utve Avviz (Thk.), 2. Baskı. Şirketu Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Babi el-Halebî, Mısır 1395/1975.

EL-VÂHİDÎ, Ebu'l-Hasen 'Ali b. Ahmed b. Muhammed b. 'Ali, *el-Vecîz fi Tefsiri Kitâbi'l-'Azîz*, Dâru'l-Kalem, Beyrut 1415.

-----, *el-Vesît fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Mecîd*, 'Adil Ahmed 'Abdülmeccid, 'Ali Muhammed Mu'avviz. vd. (Thk.), Beyrut: 1415/1994.

YAR, Erkan, "Müslüman Düşüncesinde İsa'nın Dünyaya İnişi Paradigması", *Dini Araştırmalar*, C. 4, S. 10, ss. 141-160.

YAZICI, İshak, "Hz. İsa'nın Ref'i ile İlgili Ayetlerin Yorumlarının Tahlili", *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 20-21, ss. 69-101.

EZ-ZECCÂC, Ebu İshak, *Me'ani'l-Kur'an ve İ'râbuhû*, 'Alemü'l-Kütub, Beyrut 1408/1988.

EZ-ZEMAHŞERÎ, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. 'Amr b. Ahmed Cârullah, *el-Keşşâf 'an Hakâik-i Ğavâmizi't-Tenzîl*, 3. baskı, Daru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1407.

http://www.suleymanates.com/index.php?option=com_content&view=article&id=14&Itemid=36, Erişim Tarihi: 11.02.2018/12:29.